2004 anul Ştefan cel Mare

Şerban Papacostea

Ştefan cel Mare domn al Moldovei

1457–1504

Domnia lui Ștefan cel Mare — de aproape o jumătate de veac — este cel mai frumos timp din istoria Moldovei. Niciodată țara n-a fost mai întinsă, mai bogată și mai respectată; niciodată faima domnului ei n-a străbătut atât de departe, deopotrivă în Apusul creștin, ca și în Răsăritul necredincios, provocând admirația prietenilor și respectul dușmanilor; niciodată nu s-au ridicat spre slava celui de sus atât de multe lăcașuri și într-o formă atât de desăvârșită. Întocmai cum grecii cei vechi au avut epoca lui Pericle — acel maximum de strălucire politică și artistică —, noi am avut epoca lui Ștefan cel Mare.

Constantin C. Giurescu

Texte digitizate la Biblioteca Județeană Mureş în cadrul proiectului
"Mai aproape de lectură: biblioteca publică în serviciul studentilor".
Proiect realizat cu sprijinul Administratiei Fondului Cultural Național.

CUPRINS

Argument

Întemeierea Moldovei

Afirmarea timpurie a Moldovei şi luptele pentru domnie

Politica internă

Începuturile politicii de independentă

Înfruntarea expansiunii turceşti

Apogeul

Tradiție şi cultură

Moarte şi transfigurare

Bibliografie

POLITICA INTERNĂ

Moştenirea pe care a preluat-o tânărul domn nu era uşoară. Un sfert de secol de lupte dinastice în cursul cărora înfruntarea pretendenţilor şi a facţiunilor marii boierimi deschisese larg poarta intervenţiei armate străine a zdruncinat înseşi temeliile statului recent constituit. Subminată dinăuntru de rapida afirmare a unei mari boierimi care se sprijinea pe domenii întinse în plină expansiune, Moldova e îngenunchiată din afară de puterile străine care, în schimbul sprijinului acordat pretendenţilor, au impus ţării condiţii grele de vasalitate, amputându-i în acelaşi timp teritoriul. În repetate rânduri însăşi unitatea teritorială a Moldovei a fost ameninţată şi ţara a fost împărţită pentru a face loc aspiraţiilor de stăpânire ale pretendenţilor domneşti.

Preocuparea dominantă a domniei lui Ştefan a fost emanciparea Moldovei de sub stăpânirea străină. Dar lupta pentru independenţă, pentru a avea şanse de reuşită, presupunea un stat puternic, eliberat de tutela marii boierimi; şi, în acţiunea domnului efortul de centralizare a statului şi progresiva sa afirmare pe plan internaţional au fost indisolubil legate.

Statul era în primul rând *domnia*; de la primele sale acţiuni şi până la cele din urmă, Ştefan a desfăşurat un efort neabătut pentru consolidarea puterii domneşti. Abia înscăunat în 1457, după ce a încercat să obţină prin negocieri recunoaşterea sa de către coroana polonă şi, în acelaşi timp, izgonirea din Polonia a domnului fugar, Ştefan smulge concesiile urmărite prin expediţii militare în regatul vecin. La capătul domniei, în 1504, pentru a frânge rezistenţa unei părţi a boierimii şi pentru a-l impune ca succesor pe fiul său Bogdan, pe care-l considera cel mai apt să-i continue opera, Ştefan se ridică de pe patul de moarte şi-i execută pe boierii refractari hotărârii sale. Cu egală perseverenţă i-a urmărit şi eliminat Ştefan pe pretendenţii la domnie, centre de polarizare a opoziţiei boierimii şi instrumente ale intervenţiei străine în viaţa politică a ţării. Rând pe rând au căzut capul lui Petru Aron (capturat şi executat în 1469), al lui Petru Hronoda (1486), trimis în Moldova după 1485 de sultanul Baiazid al II-lea cu oşti turceşti pentru a zdrobi rezistenţa ţării, şi al fiului lui Petru Aron, executat de poloni (1501) la cererea lui Ştefan.

Împotriva tendinţelor centralizatoare manifestate de Ştefan încă din primii ani ai domniei, o parte a boierimii a reacţionat, încercând să recâştige poziţiile pierdute şi să le apere pe cele ameninţate. Dar Ştefan a reuşit să domine toate crizele interne izvorâte din această reacţie. Cea mai gravă dintre ele s-a desfăşurat în timpul campaniei lui Matias Corvin împotriva Moldovei, la sfârşitul anului 1467, când ostilitatea unei însemnate părţi a boierimii faţă de domn s-a manifestat prin numeroase defecţiuni pe câmpul de luptă şi, după retragerea ungurilor, printr-o adevărată răscoală a boierimii din sudul Moldovei. Îndată după încheierea campaniei, Ştefan a executat pentru trădare sau împlinire necorespunzătoare a sarcinii militare 20 de mari boieri, care au fost decapitaţi, şi 40 boieri mici, care au fost traşi în ţeapă. O altă grupare boierească ostilă a fost decapitată în 1471 o dată cu execuţia a trei mari boieri. Ultimul act politic al lui Ştefan, aşa cum s-a văzut, a dezarmat de asemenea prin câteva execuţii grupul de boieri ostil succesorului la domnie desemnat de el (1504).

Dar efortul de centralizare al lui Ştefan nu s-a limitat la reprimarea manifestărilor politice ale opoziţiei boereşti. Tot atât de hotărât a acţionat el în direcţia consolidării bazei materiale şi a instrumentului instituţional al puterii domneşti. Răsturnând tendinţa de dezvoltare a marelui domeniu boieresc, puternic manifestată în anii de anarhie care i-au precedat domnia, Ştefan a desfăşurat un efort perseverent de a restitui domniei şi forţelor social-politice pe care se sprijinea principalul izvor de avuţie şi putere care era pământul. Semnul cel mai evident al acestei noi politici a fost efortul de restaurare a domeniului domnesc prin masive cumpărări de sate cu bani din vistieria domnească şi prin confiscarea domeniilor boierilor trădători. Concesiile de pământ din domeniul domnesc sunt acum parcimonios acordate; principalii beneficiari ai generozităţii domneşti în această privinţă au fost *biserica,* unul din stâlpii puterii domneşti, şi *mica boierime,* care avea să devină principalul reazem militar şi politic al domniei.

Paralel cu întărirea bazei economice a puterii domneşti şi a forţelor sociale care o sprijineau s-a consolidat şi influenţa domnului în organele de guvernare. Şi în această privinţă, domnia lui Ştefan s-a deosebit considerabil de domniile anterioare. Cea mai semnificativă deplasare se constată în rolul nou şi componenţa *sfatului domnesc,* principalul organ de guvernământ după domnie, cu care împărţea puterea de stat. La începuturi, sfatul domnesc era expresia directă a marelui domeniu laic şi bisericesc; principala sa funcţie era să vegheze ca puterea încredinţată domnului să fie exercitată în acord cu interesele marii boierimi şi ale clerului. Treptat, pe măsură ce statul şi instituţiile sale s-au cristalizat şi s-a constituit un embrion de aparat de stat, cei mai proeminenţi reprezentanţi ai administraţiei în curs de formare, dregătorii *Curţii,* numiţi de domn, au ocupat locuri în sfat, alături de reprezentanţii stăpânilor de domenii, care însă şi-au menţinut ascendenţa până în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Caracterul mixt al sfatului domnesc s-a menţinut şi în vremea lui Ştefan, cu deosebirea că dregătorii Curţii, reprezentanţi ai puterii domneşti, au început să devină forţa precumpănitoare. Numărul marilor boieri fără dregătorie, care dominaseră anterior în acest organ de guvernământ esenţial, a scăzut în această vreme; numele lor apare tot mai rar în listele de martori din actele emise de cancelaria domnească. Această evoluţie exprimă fidel masivul transfer de putere petrecut în timpul lui Ştefan cel Mare de la marea boierime spre domnia centralizatoare, care se rezema acum pe o bază socială mult mai largă decât în trecut.

Un rol hotărâtor în sfatul domnesc, când Ştefan l-a reorganizat în conformitate cu programul său de guvernare, a revenit *pârcălabilor,* comandanţi ai cetăţilor, centre ale puterii militare a Moldovei care au devenit şi centre ale organizării administrative a ţării. Dezvoltând sistematic atribuţiile pârcălabilor, înzestrându-i cu putere militară, administrativă şi judecătorească în cetăţi şi în ţinuturile dependente de ele, Ştefan a făcut din această instituţie pivotul sistemului său de guvernare a Moldovei. Prin mijlocirea acestei instituţii, puterea de stat s-a aşternut peste puterea emanată de domeniul feudal. Fără a suprima imunitatea feudală, instituţia care întruchipa puterea publică a stăpânilor de domenii, Ştefan a instituit o reţea de putere administrativă, judecătorească şi militară strict dependentă de domnie şi controlată de aceasta, care a cuprins întreaga ţară.

Terenul pe care s-a manifestat cel mai evident deplasarea centrului de greutate al vieţii social-politice a ţării în timpul lui Ştefan cel Mare de la marea boierime la boierimea mică şi la ţărănimea liberă a fost acela al organizării militare. Înţelegând că noua sa politică externă, de emancipare a Moldovei de sub tutela opresoare a marilor puteri vecine, avea să provoace cu necesitate împotrivirea acestora şi că, pentru a înfrânge inevitabila lor reacţie, era necesar un instrument militar mult mai eficace, prin număr şi coeziune cu politica domniei, decât cel care se aflase la dispoziţia predecesorilor săi, Ştefan a aşezat pe baze noi organizarea militară a ţării. Cetele marilor boieri îşi pierd progresiv însemnătatea, în vreme ce greul efortului militar revine micilor boieri, care furnizau unităţile de cavalerie şi cadrele oastei, şi ţărănimii libere, din care se recruta precumpănitor pedestrimea. Preluând o iniţiativă a tatălui său, care însă, în scurta domnie a acestuia, nu avusese răgazul să se dezvolte, Ştefan s-a străduit să întemeieze apărarea ţării pe cea mai largă adeziune socială posibilă în condiţiile epocii. Doar participarea păturilor celor mai numeroase ale populaţiei pe care domnul a reuşit să o pună la temelia oştii sale poate explica efectivele neaşteptat de mari pe care Moldova a fost capabilă să le opună invadatorilor străini şi victoriile obţinute împotriva oştilor unor state mult mai puternice, cum erau Ungaria, Polonia şi Imperiul otoman.

Străinii impresionaţi de vigoarea efortului militar al unei ţări de numele căreia unii dintre ei nici nu auziseră până atunci au lăsat câteva indicaţii asupra efectivelor armatei moldovene; potrivit aprecierilor lor, Moldova ar fi fost în măsură să alinieze, din vremea războaielor cu turcii şi până la sfârşitul domniei lui Ştefan, între 40.000 şi 60.000 ostaşi, călăreţi şi pedeştri. Mijloacele de a controla direct aceste cifre furnizate de o vreme dominată încă de spiritul aproximaţiei ne lipsesc, dar victoriile hotărâtoare obţinute de Ştefan împotriva puternicilor săi adversari sunt dovada cea mai sigură că ţara a dat domnului întregul potenţial uman şi militar pe care putea să i-l ofere. Şi, dacă Moldova lui Ştefan şi a succesorilor săi imediaţi, care i-au continuat politica, a devenit pentru toate puterile Europei Centrale şi Răsăritene un duşman temut şi un aliat dorit, faptul îşi are explicaţia în primul rând în excepţionala forţă militară cu care şi-a înzestrat domnul ţara.

Puterea militară a Moldovei a fost remarcabilă nu numai prin efectivele ei numeroase, dar şi prin aderenţa păturilor sociale largi din care se recruta la programul politic al domniei. Străinii au remarcat particularitatea organizării militare a Moldovei în vremea lui Ştefan care decurgea din participarea masivă a ţărănimii la lupte. Dar, pentru ca această participare să poată deveni un sistem, era necesar ca domnul să câştige adeziunea durabilă a celor pe care înţelegea să-şi rezeme efortul militar. Numai legătura strânsă pe care a reuşit să o stabilească Ştefan între masele largi, la care a făcut neîncetat apel, şi propria sa politică internă şi externă poate explica puternica coeziune a armatei cu domnia. Spiritul de dreptate pe care, potrivit contemporanilor, Ştefan l-a imprimat vieţii publice a Moldovei nu a fost decât expresia politicii sale sociale. Sprijinită de domnie împotriva tendinţelor acaparatoare ale marelui domeniu, stăpânirea de pământ a micii boierimi şi a ţărănimii libere a răsplătit larg, prin contingentele masive pe care le-a furnizat domnului, efortul acestuia de a asigura independenţa ţării. Doar sentimentul că puterea de stat devenise exponenta propriilor lor interese a putut determina păturile sociale cele mai largi să accepte şi severitatea excepţională a domnului - care reprima necruţător orice abatere de la îndatorirea militară, din partea oricui ar fi venit, boier sau ţăran - şi imensele sacrificii umane şi materiale pe care le comporta lupta deschisă de el. Simbol al convergenţei între politica socială şi organizarea militară în timpul lui Ştefan erau ceremoniile solemne în cursul cărora ostaşi din rândurile ţăranilor care îşi câştigaseră merite deosebite pe câmpul de luptă erau înzestraţi cu pământ şi trecuţi în rândul privilegiaţilor de către domn.

Posibilitatea de a alimenta neîntrerupt la acest izvor forţa sa militară explică uimitoarea capacitate a lui Ştefan de a se redresa din situaţiile cele mai grave, capacitate lapidar exprimată de cronicar în portretul pe care îl închină domnului: „şi unde-l biruia alţii nu pierdea nădejdea, că ştiindu-se căzut jos se rădica deasupra biruitorilor.” Covârşit de superioritatea numerică a coaliţiei turco-tătare şi înfrânt de Mehmet al II-lea în 1476, Ştefan se retrage în munţi, pentru a reveni însă la atac, scurt timp după înfrângere, în fruntea unei noi armate; şi oastea pe care a reuşit să o reconstituie în timpul cel mai scurt s-a dovedit suficient de puternică pentru a precipita retragerea sultanului şi chiar pentru a-i îngădui domnului Moldovei să smulgă, în cooperare cu o oaste transilvană, Ţara Românească de sub controlul otoman. În 1485, covârşit din nou de presiunea turco-tătară, el şi-a reconstituit o armată care i-a îngăduit în cele din urmă să respingă, împreună cu ajutoarele sosite din Polonia, încercarea lui Baiazid al II-lea de a-l scoate din domnie şi de a supune ţara. Miracolul repetat al renaşterii din catastrofă nu a fost însă altceva decât întâlnirea dintre voinţa neclintită a lui Ştefan de a asigura independenţa Moldovei şi răspunsul poporului său, prin fapta eroică pe câmpul de luptă, la chemarea domnului. Acesta a fost „secretul” principal al marilor succese ale politicii externe a Moldovei în timpul lui Ştefan cel Mare.

Un alt factor important al puterii militare a Moldovei lui Ştefan a fost sistemul de fortificaţii al ţării. Ştefan a consolidat cu noi construcţii fortificaţiile existente şi a construit altele noi, unele într-un interval foarte scurt, ca de exemplu Chilia Nouă - înălţată pe ţărm în faţa Chiliei Vechi. Toate laolaltă - Suceava, Hotin, Soroca, Orhei, Cetatea Albă, Chilia, Crăciuna, Neamţ şi Roman - au constituit o puternică piedică în calea invadatorilor străini. De două ori cel puţin, în 1476 şi 1497, rezistenţa cetăţilor a fost unul dintre factorii decisivi ai victoriei.

ÎNCEPUTURILE POLITICII DE INDEPENDENŢĂ

Moldova a apărut pe harta politică a Europei în a doua jumătate a secolului al XIV-lea în cadrul internaţional creat de ofensiva conjugată a Poloniei şi Ungariei împotriva Hoardei de Aur. De îndată însă ce şi-a atins ţelul, respingând spre stepele răsăritene puterea tătară, alianţa celor două regate catolice a dat naştere unei rivalităţi tenace pentru teritoriile smulse Hoardei de Aur. Obiectul cel mai însemnat al acestei concurenţe născute dintr-o alianţă biruitoare a fost Moldova şi, prin intermediul ei, controlul asupra gurilor Dunării şi a legăturii cu Marea Neagră. Polonia şi-a atins

ţelul în 1387 când domnul Moldovei, Petru I, punând capăt suzeranităţii ungare, impusă ţării de Ludovic de Anjou, a prestat omagiu regelui Vladislav Jagiello.

Pentru Moldova, legătura cu Polonia, care nu încerca să obţină o stăpânire efectivă asupra ei, însemna în primul rând o protecţie eficientă împotriva tendinţelor Ungariei de expansiune teritorială la răsărit de Carpaţi; mai mult decât atât, sprijinindu-se pe noua mare putere care rezultase din uniunea polono-lituaniană, ea şi-a putut realiza unitatea teritorială în sud, smulgând o întreagă zonă dominaţiei sau influenţei Regatului ungar. Aşadar, înclinaţia Moldovei pentru suzeranitatea polonă îşi are explicaţia în autonomia politică pe care aceasta i-o asigura - manifestată prin acceptarea confesiunii ortodoxe, în contrast cu politica de catolicizare forţată desfăşurată de Regatul ungar - şi în acelaşi timp în sprijinul polon împotriva tendinţei constante a Ungariei de a-şi restabili dominaţia la răsărit de Carpaţi şi mai ales la Dunărea de Jos. Generată de aceste interese esenţiale, legătura cu Polonia avea să rămână timp de un secol orientarea dominantă a politicii externe a Moldovei. Încercările Ungariei de a smulge prin forţa armelor sau prin negocieri Moldova acestei legături şi de a readuce ţara în propria ei sferă de influenţă au eşuat toate sau nu au înregistrat decât succese efemere întrucât, constant, ţara a revenit la alianţa cu Polonia. Singurul succes durabil a fost înregistrat de Ungaria în 1448, când unul dintre pretendenţii impuşi la domnia Moldovei de oştile ungare a cedat sprijinitorilor săi cetatea Chilia; instaurarea controlului ungar asupra acestei poziţii cheie la gurile Dunării a influenţat hotărâtor evoluţia politicii externe a Moldovei şi a relaţiilor ei internaţionale în deceniile următoare.

La cei doi factori, Polonia şi Ungaria, din rivalitatea cărora a rezultat cadrul dominant al politicii internaţionale a Moldovei s-a adăugat, de la mijlocul secolului al XV-lea, Imperiului otoman. Stăpână din 1453 asupra Constantinopolei, noua putere în ascensiune înţelegea să reconstituie integral „moştenirea” asumată o dată cu cucerirea capitalei imperiului. Un loc aparte, din punct de vedere strategic şi economic, în cadrul acestei politici revenea Mării Negre.

Luarea în stăpânire a bazinului pontic de către otomani a fost un proces de lungă durată. La început, îndată după cucerirea Constantinopolei, Mehmet al II-lea s-a limitat să impună puterilor pontice plata tributului, silindu-le astfel să recunoască noua situaţie creată prin asumarea controlului Strâmtorilor de către turci. În interval de câţiva ani, Moldova, Caffa, principatul Mangup, rămăşiţă a dominaţiei bizantine în Crimeea, şi Trapezuntul au fost constrânse să plătească tribut sultanului. Cu aceasta se încheia etapa întâia a instaurării controlului otoman asupra Mării Negre (1453-1456); cea de a doua, a cuceririi teritoriale, avea să-i urmeze, ca reacţie împotriva încercării puterilor pontice de a înlătura dominaţia otomană şi de a salva libertatea Mării Negre (1461-1484). În cele din urmă, după încorporarea celei mai însemnate părţi a litoralului pontic, Poarta avea să organizeze sistematic exploatarea resurselor economice ale regiunii.

Pentru Moldova, opţiunea între suzeranitatea polonă şi cea ungară însemna implicit şi adoptarea unei atitudini faţă de Imperiul otoman, dat fiind că politica celor două regate în această privinţă era profund divergentă. Ameninţată direct, încă de la sfârşitul secolului al XIV-lea, de expansiunea otomană în nord-vestul Peninsulei Balcanice, Ungaria s-a aflat într-o confruntare aproape permanentă cu noua putere în ascensiune. Polonia care, dimpotrivă, nu a ajuns decât mult mai târziu în contradicţie de interese cu Imperiul otoman, nu s-a lăsat antrenată decât intermitent în războiul cu Poarta. Cu deosebire evidentă a devenit această tendinţă după catastrofa de la Varna (1444), când Polonia a refuzat categoric să mai participe la vreo acţiune antiotomană, atitudine care s-a accentuat încă după declanşarea războiului dintre Polonia şi Ordinul teutonic (1454-1466), o dată cu care centrul de greutate al politicii externe polone a revenit definitiv în regiunea Mării Baltice. În tot cursul războiului şi încă mult timp după sfârşitul acestuia, Polonia a evitat orice conflict cu Poarta, după cum aceasta, angajată în alte direcţii de expansiune, a evitat conflictele cu Polonia. În acest context al relaţiilor polono-otomane - în care ostilitatea deseori comună faţă de Ungaria a generat chiar apropieri şi colaborări între cele două puteri - se situează şi acceptarea de către Moldova, în anii 1455-1456, cu asentiment polon, a tributului impus de Poarta otomană.

Desfăşurată precumpănitor în cadrul creat de acţiunea Ungariei, Poloniei şi Imperiului otoman, politica externă a lui Ştefan a fost un efort constant de a emancipa Moldova de sub tutela lor, de a-i reîntregi teritoriul amputat în deceniile precedente de „protectorii” străini ai

pretendenților la domnie şi de a preîntâmpina primejdiile care pândeau țara la orizont. Forța armelor şi acțiunea diplomatică, ambele mânuite cu virtuozitate desăvârşită de Ştefan, i-au îngăduit domnului să-şi realizeze în mare măsură țelul şi să dea Moldovei cel mai înalt grad de independență şi cea mai mare influență internațională realizată de-a lungul întregii ei istorii.

Adus la domnie de forțele care şi în trecut se străduiseră, în repetate rânduri, să desprindă Moldova din legătura cu Polonia, pentru a o readuce în sfera de influență a Ungariei, Ştefan nu a rămas prizonierul lor. Îndată după înscăunare, fixând prioritățile politicii sale externe, el s-a străduit să restabilească legătura tradițională cu Polonia în dublul scop de a-şi consolida domnia şi de a restaura controlul Moldovei asupra gurilor Dunării. Dintru început şi în contrast cu domnii care-l precedaseră, Ştefan a manifestat cea mai hotărâtă energie în realizarea țelului propus; cum însă primele sale inițiative în Polonia, unde se refugiase domnul izgonit din țară împreună cu un grup influent de mari boieri, s-au încheiat cu un eşec, Ştefan a întreprins un şir de incursiuni în teritoriile polone vecine cu Moldova. Prea adânc implicată în războiul cu Ordinul teutonic pentru a se angaja concomitent şi în sud, coroana polonă s-a resemnat cu faptul împlinit în Moldova şi l-a recunoscut pe noul domn. O convenție provizorie încheiată în aprilie 1459, în aşteptarea unui acord mai cuprinzător, a pus capăt ostilităților polono-moldovene. În temeiul acestei convenții, care poartă încă puternic urmele raporturilor de dependență agravată impusă de poloni în anii precedenți, Ştefan accepta să recunoască în regele Poloniei pe unicul său suzeran - repudiere implicită a angajamentelor similare asumate înainte față de sprijinitorii săi din Ungaria -, să-i presteze ajutor militar împotriva tătarilor, să lase în stăpânirea polonă cetatea Hotin şi să respecte averile acelora dintre boierii moldoveni care, cu asentimentul regelui Cazimir (1447-1492), se aflau în slujba domnului fugar, Petru Aron. Cu prețul acestor concesii, Ştefan era recunoscut domn al Moldovei, iar rivalul său era îndepărtat de la hotarul țării.

Restabilirea legăturii cu Polonia însemna implicit îndepărtarea de Ungaria şi Țara Românească, proces care avea să se desfăşoare în anii următori până la ultima consecință. Primul indiciu al antagonismului datează încă din anul următor încheierii înțelegerii cu Polonia şi el a fost fără îndoială manifestarea hotărârii lui Ştefan de a reintra în stăpânirea Chiliei; acum, în 1460, Vlad Țepeş înscrie în proiectul de pact de asistență cu saşii şi secuii din Transilvania obligația de ajutor militar în eventualitatea unui atac din partea turcilor sau a Moldovei (octombrie 1460). Eventualitatea prevăzută de domnul Țării Româneşti avea să devină curând realitate; în cursul anului 1461, Ştefan întreprinde prima incursiune militară în Transilvania, unde Petru Aron găsise un nou adăpost pentru sine şi nădejdile sale de a recuceri puterea în Moldova. În toată semnificația şi în ansamblul implicațiilor ei, direcția de politică externă adoptată de Ştefan nu avea să se manifeste însă decât în 1462, în ajunul şi în toiul campaniei sultanului Mehmet al II-lea împotriva Țării Româneşti, care a dat în vileag grupările de interese şi solidaritățile interstatale în Europa Răsăriteană şi Sud-Estică. Atacul lui Vlad Țepeş, care în iarna 1461-1462 a nimicit dispozitivul militar otoman la Dunăre, s-a desfăşurat în strânsă legătură cu regele Ungariei, Matias Corvin (1458-1490) şi în cadrul general al coaliției antiotomane închegată din inițiativa papei Pius al II-lea (1458-1464) la Congresul de la Mantova (1459). Înapoiat învingător din Asia Mică, unde reuşise să zdrobească rezistența statelor musulmane şi creştine grupate în jurul conducătorului turcmen Uzun Hassan (1461) şi intrate în acțiune în cooperare cu puterile europene, Mehmet al II-lea întreprinde în vara anului 1462 o mare campanie împotriva Țării Româneşti, pentru a restaura pozițiile otomane la Dunăre, grav compromise de atacul lui Vlad Țepeş.

Țara Românească a devenit ținta invaziei otomane înaintea Transilvaniei şi a Moldovei. Ea s-a opus cu îndârjire expansiunii turceşti la sfârşitul secolului al XIV-lea şi la începutul secolului al XV-lea, dar a fost constrânsă în cele din urmă să plătească tribut Porții otomane. În cursul secolului al XV-lea, Țara Românească a încercat de câteva ori să înlăture hegemonia otomană, în cadrul acțiunilor antiturceşti întreprinse de unele puteri europene.

Deşi nu a reuşit să scape de regimul vasalității, ca de altminteri şi Moldova şi Transilvania mai târziu, ea a evitat încorporarea în Imperiul otoman, şi-a salvat autonomia şi odată cu aceasta instituțiile fundamentale ale organizării ei social-politice. Cea mai însemnată încercare a Țării

Româneşti de a se elibera de sub suzeranitatea Porţii otomane a fost întreprinsă de Vlad Ţepeş, în anii 1461-1462.

Desfăşurările militare au fost precedate de o intensă activitate diplomatică; la începutul anului 1462, cercurile conducătoare din Caffa ştiau că Polonia şi Imperiul otoman se pregăteau să încheie un larg acord, dacă nu chiar o alianţă, fără îndoială în legătură cu situaţiile noi ce aveau să rezulte din iminenta campanie a sultanului în Ţara Românească. Ştefan, consecvent cu direcţia adoptată şi hotărât să restaureze controlul Moldovei asupra gurilor Dunării, intră şi el în acţiune. Noul tratat încheiat cu Polonia, în martie 1462, în ajunul unor acţiuni decisive, cuprindea o clauză prin care Moldova se îndatora să recupereze teritoriile înstrăinate, aluzie evidentă la Chilia, unde continua să străjuiască o garnizoană ungară. Acordurile paralele polono-otoman şi moldo-polon aveau să se transforme curând în acţiune convergentă. Câteva luni după încheierea noului tratat cu Polonia, Ştefan asedia Chilia, concomitent cu o flotă otomană care intrase din Marea Neagră pe Dunăre. Eşecul asediului nu a făcut decât să amâne restauraţia puterii moldovene la Dunărea de Jos. Trei ani mai târziu, tot în cooperare cu Polonia, Ştefan reuşeşte în sfârşit să îşi atingă ţelul şi să readucă cetatea dunăreană sub controlul său.

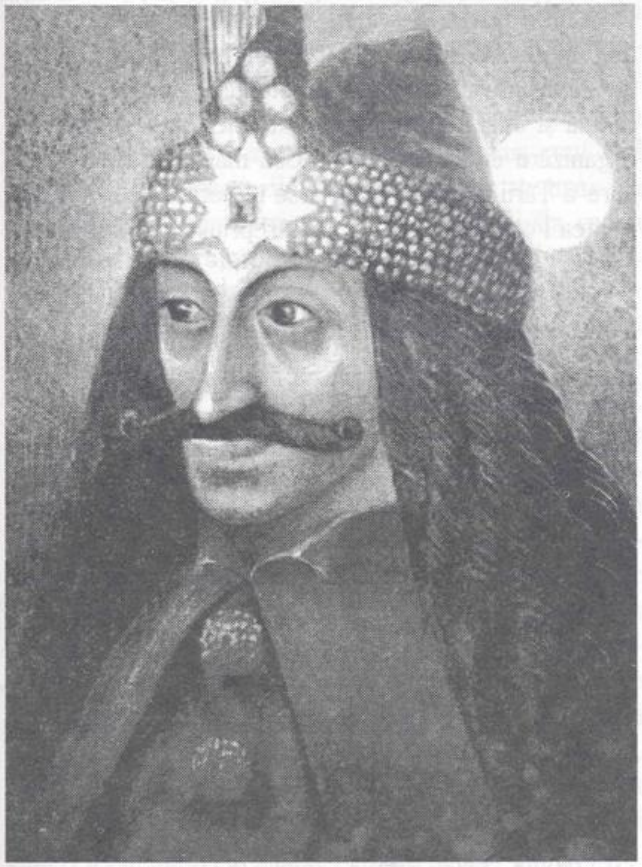
Fig. 6. — Vlad Ţepeş (1448; 1456–1462; 1476).

La 23 ianuarie 1465, Ştefan a pătruns în târgul Chiliei fără a întâmpina rezistenţă, iar a doua zi a început asediul cetăţii Chiliei *(Licostomo),* care s-a predat de îndată. Ştefan a numit un pârcălab *(castellanus)* propriu la Chilia, pe care a inclus-o din nou în sistemul strategic şi comercial al ţării. Recâştigarea Chiliei a dezlănţuit un şir de reacţii ostile şi s-a aflat la originea principalelor conflicte externe ale Moldovei timp de un sfert de secol: marile confruntări cu Ungaria, rivalitatea de lungă durată cu Ţara Românească şi apoi cu Imperiul otoman, conflictul de interese cu genovezii din Caffa au fost toate urmarea acţiunii încununate cu succes a lui Ştefan la Chilia, care a redat Moldovei controlul asupra cursului inferior al Dunării. Dar prima reacţie a venit din partea Ungariei.

Încercând să preîntâmpine primejdia, Ştefan a susţinut rebeliunea păturilor privilegiate din Transilvania împotriva politicii centralizatoare a regelui Ungariei (1467). Dar, în scurt timp, în urma unei campanii rapide, Matias Corvin a reuşit să domine situaţia şi să readucă Transilvania sub ascultarea sa (toamna anului 1467). Pentru a-şi desăvârşi succesul şi în nădejdea de a restaura dominaţia ungară în Moldova şi implicit la Chilia, regele Ungariei a trecut Carpaţii, la mijlocul lunii noiembrie, în fruntea unei mari armate, ale cărei efective au fost evaluate de unele surse între 20.000 şi 40.000 ostaşi. Oastea regală, însoţită de pretendentul Petru Aron, a pătruns în Moldova prin pasul Oituz şi a înaintat pe valea Şiretului, dând foc aşezărilor aflate în calea ei, apoi s-a îndreptat spre Baia, veche reşedinţă a voievozilor Moldovei şi sediul unei episcopii. Înainte de a porni spre Suceava, ţelul ultim al campaniei sale, unde intenţiona să-l instaleze în domnie pe omul său de încredere, regele a făcut un popas la Baia. Aici, Ştefan a hotărât să oprească înaintarea oştii regale. În noaptea de 14 spre 15 decembrie 1467, domnul a dat foc oraşului şi a început atacul. Efectul de surprindere pe care l-a urmărit domnul Moldovei nu a putut fi realizat, regele Ungariei fiind informat în ultima clipă asupra intenţiei de atac a lui Ştefan; astfel, ceea ce în planul lui Ştefan trebuia să devină o acţiune de nimicire s-a transformat într-o luptă grea, soldată cu pierderi mari de

o parte şi de alta. Dar elanul înaintării ungare a fost zdrobit şi Matias Corvin a fost silit să dea semnalul retragerii, fără a fi reuşit să-şi atingă ţelul. Defecţiuni în propria sa tabără, reprimate sever îndată după victorie, l-au împiedicat pe Ştefan să îşi realizeze planul iniţial de a anihila oastea invadatoare. Dar Matias Corvin a fost silit să se retragă în grabă spre Transilvania şi să-şi îngroape artileria în cursul retragerii. Campania ungară se încheia cu un eşec politic total. Cu această înfrângere a luat sfârşit ultima mare încercare militară a Regatului ungar de a readuce Moldova sub dominaţia sa.

Pentru Ştefan, lupta cu Matias Corvin a fost cea dintâi mare înfruntare în care a angajat soarta sa şi a ţării sale. Reuşind să iasă învingător din această încercare şi zdrobind în acelaşi timp opoziţia internă care s-a declanşat violent în timpul campaniei ungare, domnul Moldovei a revelat ţării şi puterilor vecine extraordinara sa capacitate politică şi militară.

Succesul obţinut împotriva lui Matias Corvin şi evoluţia situaţiei internaţionale în anii următori au degajat Moldova de principala presiune externă care se exercitase asupra ei, aceea a Ungariei. Dar, în lunile imediat următoare, primejdia unei noi ofensive ungare de revanşă a silit Moldova să-şi consolideze legătura cu Polonia; prin noul tratat încheiat cu regele Cazimir (iulie 1468), în perspectiva unei noi invazii ungare, Ştefan accepta să-şi subordoneze iniţiativele de politică externă asentimentului prealabil al suzeranului său. Curând însă, eliberat de primejdia ungară, Ştefan avea să se emancipeze de clauzele tratatelor sale cu Polonia care îngrădeau libertatea de acţiune externă a Moldovei.

Fig. 7. — Matias Corvin (1458–1490).

Conjunctura nouă care i-a înlesnit lui Ştefan să se elibereze progresiv şi de tutela polonă a fost apariţia unui nou focar de conflict internaţional în Europa Centrală, începând chiar din anul 1468, când Matias Corvin, dând curs îndemnului venit de la Roma, a intrat cu trupele în Boemia (martie 1468). Război de durată, mai întâi între regele Ungariei şi „regele husit" al Boemiei, Gheorghe Podiebrad, transformat apoi, după moartea acestuia în 1471 şi alegerea în acelaşi an a succesorului său în persoana lui Vladislav Jagiello, fiul regelui Cazimir, într-o înfruntare ungaro-polonă, conflictul din Europa Centrală l-a silit definitiv pe Matias Corvin să renunţe la o nouă acţiune împotriva Moldovei. Asigurat dinspre Ungaria, Ştefan îşi reia libertatea de acţiune faţă de Polonia, limitând în aplicare acordurile moldo-polone la aspectele convenabile intereselor ţării sale. Invitat de regele polon în 1471 să colaboreze cu trupe la războiul împotriva Ungariei, Ştefan, fără a denunţa tratatul, refuză în fapt să se asocieze la o intervenţie militară care nu corespundea intereselor Moldovei.

ÎNFRUNTAREA EXPANSIUNII TURCEŞTI

Retragerea precipitată a lui Matias Corvin din Moldova şi eşecul campaniei sale a lăsat neschimbată situaţia politică la gurile Dunării. În 1468, regele Ungariei a renunţat la campania de revanşă plănuită împotriva Moldovei. Şi totuşi, ţara a trebuit să facă faţă unei noi încercări de cucerire a Chiliei, de data aceasta din partea domnului Ţării Româneşti, Radu cel Frumos, instalat în domnie de sultanul Mehmet al II-lea în urma campaniei sale victorioase împotriva lui Vlad Ţepeş.

Războiul dintre Ştefan şi Radu a fost ultima şi cea mai violentă manifestare a luptei îndelungate dintre cele două state româneşti pentru controlul asupra gurilor Dunării şi pentru exploatarea drumului comercial care lega Marea Neagră de Europa Centrală. În această etapă iniţiativa i-a aparţinut lui Radu cel Frumos, care a încercat să readucă Chilia sub stăpânirea Ţării

Româneşti, ţel de politică externă a ţării care nu avea să fie abandonat decât după cucerirea de către turci a aşezării care domina legătura dintre Marea Neagră şi cursul inferior al fluviului.

Primele indicii ale conflictului dintre cei doi domni au apărut în 1469, dar războiul propriu-zis a izbucnit în anul următor, când domnul Ţării Româneşti a deschis atacul, probabil în cooperare cu o flotă otomană sosită la Dunăre. Reacţia lui Ştefan la acest atac a fost necruţătoare; la sfârşitul lunii februarie 1470 el a intrat în Ţara Românească şi a dat foc Brăilei şi Cetăţii de Floci.

Obiectivele alese de Ştefan - principalele centre comerciale ale Ţării Româneşti pe linia Dunării - dau la iveală evident atât ţelul lui Radu cel Frumos şi al turcilor care, neîndoielnic, atacaseră poziţiile comerciale ale Moldovei la Dunăre şi Marea Neagră, cât şi cauza primordială a războiului. Replica lui Ştefan la atacul lui Radu a agravat conflictul. Încercând să-l înlăture din domnie pe Ştefan, Radu a pătruns în fruntea oştilor sale în Moldova, dar a fost respins şi înfrânt la Soci (7 martie 1471) de domnul Moldovei. Luptele dintre cei doi adversari au continuat în anii următori până când, în noiembrie 1473, Ştefan a dat conflictului o nouă întorsătură. El a intrat în Ţara Românească în fruntea unei puternice oşti, l-a înlăturat din domnie pe Radu, vasalul Porţii otomane, şi a instalat în locul acestuia un domn potrivit vederilor sale. Prin această iniţiativă, Ştefan a deschis ostilităţile cu Imperiul otoman.

Războiul Moldovei cu Imperiul otoman (1473-1489) a avut în chip primordial caracterul unei lupte pentru controlul cursului inferior al Dunării, „fluviu al destinului" pentru dominaţia Imperiului otoman în Peninsula Balcanică şi pentru tendinţele sale de expansiune spre Europa Centrală. Înlăturarea lui Radu de către Ştefan şi refuzul său concomitent de a mai plăti tribut Porţii otomane a dat naştere unei noi situaţii la Dunărea de Jos, care primejduia grav interesele Imperiului otoman; o înfruntare directă între puterea otomană şi Moldova nu mai putea fi ocolită.

Acţiunea îndrăzneaţă a lui Ştefan a încadrat Moldova într-una dintre cele mai mari încercări de îndiguire şi refulare a Imperiului otoman, la care au participat puteri europene şi extraeuropene. *Încetând de a mai fi un simplu obiect al rivalităţii polono-ungare, Moldova devenea acum un factor activ al politicii europene.* Ştefan însuşi avea să amintească Senatului veneţian, câţiva ani mai târziu, că intervenţia sa în războiul antiotoman a fost rezultatul exclusiv al hotărârii sale şi că, în consecinţă, Moldova participa ca factor independent la lupta contra turcilor. Solii moldoveni au răspuns, în numele domnului lor în faţa Senatului, în 1477, pretenţiei Ungariei de a asuma conducerea şi răspunderea operaţiilor: „ei au spus că voievodul Ştefan a început războiul împotriva turcilor din propria sa iniţiativă şi că este stăpân liber al ţării şi poporului său."

Încercarea perseverentă a lui Ştefan cel Mare de a atrage Ţara Românească în coaliţia antiotomană, condiţie esenţială a succesului, a fost una dintre ideile dominante ale acţiunii sale, în tot cursul războiului; ea avea să marcheze cel mai de seamă efort desfăşurat până atunci pentru a asocia cele două ţări într-o luptă comună, împotriva unei primejdii externe comune. În acelaşi timp, pe măsură ce s-a angajat tot mai mult în lupta împotriva Imperiului otoman, Ştefan s-a apropiat de Ungaria, cu care avea chiar să încheie o alianţă în 1475, în cadrul largii coaliţii antiotomane al cărei factor coordonator a fost Veneţia.

Punând capăt unei îndelungate păci cu Poarta, Veneţia a redeschis lupta cu Imperiul otoman în 1463, atunci când hegemonia sa în Marea Egee, care dura de un sfert de mileniu, a fost direct ameninţată de progresele noii puteri şi când ostile turceşti s-au instalat durabil pe ţărmul Adriaticii, în urma cuceririi Bosniei (1463). Îndelungatul război turco-veneţian (1463-1479), la capătul căruia s-a produs transferul de hegemonie în Marea Egee de la Veneţia la Imperiul otoman, devenit în cursul acestui război şi mare putere navală, a cunoscut faza sa cea mai dinamică după 1470, an în care Mehmet al II-lea cucereşte Negropontul, poziţie cheie în Arhipelagul egeean. Acum, în cadrul remarcabilului efort militar şi, mai ales, diplomatic desfăşurat de Veneţia pentru recâştigarea poziţiilor pierdute, sunt atrase în luptă noi forţe, a căror acţiune a dat naştere situaţiei celei mai primejdioase pentru Imperiul otoman în timpul lui Mehmet al II-lea. Unul dintre cele mai însemnate succese ale diplomaţiei veneţiene a fost readucerea în lupta antiotomană a puternicului stat al Mielului Alb (Akkoyunlu), de sub conducerea lui Uzun Hassan (1453-1478). Ofensiva declanşată de acesta în cursul anului 1472 l-a silit pe Mehmet al II-lea să concentreze, în anul următor, aproape totalitatea forţelor sale în Asia Mică. Focul aţâţat de Veneţia în această regiune avea însă curând să

cuprindă întregul bazin al Mării Negre, angajată acum în faza finală a luptei pentru salvarea libertății ei, grav amenințată de cucerirea otomană. De partea europeană a bazinului pontic, greul acțiunii a revenit Moldovei, care a găsit în Ştefan omul potrivit pentru a face față celei mai grele încercări cu care se confruntase până atunci.

Contemporanii evenimentelor şi cei care le-au consemnat nu mult timp după moartea protagoniştilor au înțeles legătura directă dintre acțiunile militare ale coaliției antiotomane, îndeosebi cele ale lui Uzun Hassan, şi lupta deschisă de Ştefan cel Mare împotriva puterii otomane: „S-a întâmplat - scria cretanul Elkana Capsali - ca atunci când toți principii supuşi stăpânului (Mehmet al II-lea) au aflat că Zucha-zan (Uzun Hassan) intrase în luptă, ei s-au veselit cu toții zicând: *Acum Mehmet va fi nimicit. Dumnezeu va face cu el ceea ce el ne-a făcut nouă.* Şi s-au răsculat împotriva turcilor... Printre aceştia se afla şi domnul Valahiei Mici (Moldova)... Țara lui e mică şi are putini locuitori, dar cu toții sunt viteji, se adăpostesc în munți şi văi şi cine ar avea îndrăzneala să se lupte cu ei? Aşadar, când a aflat că Zucha-zan a pornit la luptă împotriva stăpânului său, el (Ştefan) a început să urzească fel de fel de planuri. Pe ascuns a pus capăt supunerii sale şi a scuturat povara de pe umerii săi..."

Deşi înfrânt în bătălia de la Otlukbeli (11 august 1473) de Mehmet al II-lea, care concentrase în campania din Asia Mică toate forțele disponibile, inclusiv un contingent din Țara Românească, Uzun Hassan a continuat să fie un adversar periculos pentru sultan. Îndată după lupta pierdută, pe care, din pricina situației din Europa, sultanul nu a îndrăznit să o exploateze, hanul, care respinsese condițiile de pace favorabile oferite de Mehmet al II-lea, s-a adresat din nou puterilor europene, amintindu-le iminenta sa revenire la atac şi cerându-le să-şi intensifice acțiunea antiotomană.

În câteva rânduri, de la sfârşitul anului 1473 şi până la sfârşitul anului următor, Țara Românească a trecut din stăpânirea lui Ştefan sub acea a beilor de la Dunăre. Cum însă a devenit evident că situația nu mai putea fi dominată numai cu mijloacele forțelor locale de la Dunăre, sultanul a decis să îndrepte o mare expediție militară împotriva domnului Moldovei. Noile atacuri ale lui Ştefan împotriva Țării Româneşti, primejdia care apăsa asupra hotarului dunărean al Imperiului otoman, îndeosebi acum când Ungaria reintra în luptă, l-au silit pe sultan să acorde prioritate acestui nou front. Pentru a scoate Moldova din coaliția adversarilor săi, Mehmet al II-lea a hotărât să declanşeze o mare expediție la nordul Dunării. Recunoscând necesitatea revizuirii priorităților militare, sultanul a întrerupt asediul cetății Scutari, importantă poziție venețiană în Albania, şi a poruncit Beilerbeiului Rumeliei, Soliman eunucul, să-şi îndrepte oastea asupra Moldovei.

În luna noiembrie 1474, trupele acestuia, sporite cu unități de ieniceri ai Porții, întră în Țara Românească, unde Radu cel Frumos, domn din nou din grația sultanului, îi furnizează un însemnat contingent. Spre sfârşitul anului, Soliman paşa pătrunde în Moldova în fruntea unei puternice armate, ale cărei efective sunt variat apreciate de izvoare (între 30.000 de oameni - la care se adaugă, desigur, ienicerii şi trupele muntene -, potrivit informațiilor din sursa turcească, şi 120.000 de oameni, după ştirile din sursa moldoveană).

Fig. 8. — Sultanul Mehmet al II-lea (1444–1446; 1451–1481).

Instalat la Vaslui încă din toamnă, pentru a putea urmări desfăşurările din Țara Românească, Ştefan era pregătit să facă față tuturor eventualităților. Când i-a sosit ştirea înaintării unei mari armate turceşti, el şi-a adunat întreaga oaste, inclusiv țăranii. Potrivit cronicii contemporane a polonului Jan Dlugosz, oastea sa număra 40.000 de oameni.

Ca de atâtea ori în trecutul de luptă al țării, şi de data aceasta superioritatea numerică şi tehnică a adversarului a fost contracarată prin obstacole opuse înaintării acestuia - pustiirea terenului şi îngreunarea aprovizionării, factor de dispersare -, prin locul favorabil ales centru luptă şi prin tactica desfăşurării bătăliei. Dar, în ciuda greutăților, îndeosebi a necesității de a-şi aproviziona din Țara Românească oastea, Soliman paşa a înaintat pe valea Bârladului până la Vaslui, unde îl aştepta Ştefan cu tabăra întărită.

La miazăzi de Vaslui, în valea îngustă a Bârladului, într-un loc unde forța numărului era sensibil diminuată de imposibilitatea unei largi desfăşurări a trupelor, s-a produs prima ciocnire între invadatorii turci şi unitățile avansate ale armatei moldovene, între care şi un corp de secui, care au fost respinse cu grele pierderi de turci. Pentru a salva situația, grosul oştirii moldovene trebuia să intre acum în luptă. Înainte de a lua hotărârea de a porni el însuşi la asaltul decisiv, Ştefan a primit îndemnul şi legământul boierilor, prin glasul unuia dintre ei: „Doamne, nu te tulbura, căci îți vom sta credincios alături şi Dumnezeu te va ajuta." O țară întreagă sprijinea brațul care avea să nimicească oastea otomană.

Lovite din față şi din lateral, induse în eroare asupra direcției unde se afla grosul oştirii moldovene de buciumele şi trâmbițele puse de domn să le atragă în lunca Bârladului, învăluite de ceața deasă care se lăsase, trupele otomane au cedat sub presiunea atacului. Surprinşi de asalturile cavaleriei şi ale pedestraşilor lui Ştefan, loviți de tunurile care trăgeau necontenit, dezorientați şi împotmoliți în mlaştinile spre care fuseseră atraşi, turcii, câți nu au reuşit să fugă, au fost ucişi sau făcuți prizonieri. Expediția care trebuia să scoată din luptă Moldova şi să îngenuncheze țara se încheia astfel cu o catastrofă (10 ianuarie 1475).

Cu mândrie abia reținută de sobrietatea sa caracteristică, Ştefan a adus faptul la cunoştința întregii creştinătăți. Din Suceava, la 25 ianuarie, două săptămâni după victorie, el relata principilor creştini zdrobirea marii armate invadatoare: „...şi i-am înfrânt şi i-am adus sub picioarele noastre şi pe toți i-am trecut sub ascuțişul săbiei, pentru care lucru Domnul fie lăudat." Speranța sultanului de a lichida dintr-o lovitură Moldova, pentru a-şi relua cuceririle în Mediterana au fost aşadar spulberate. Ca urmare a victoriei lui Ştefan, centrul de greutate al războiului antiotoman, care cuprindea acum Asia Mică, Peninsula Balcanică, Marea Egee, Țările Române, şi care avea curând să se extindă şi asupra Crimeii, s-a fixat la Dunărea de Jos. Înțelegând gravitatea excepțională a situației create prin înfrângerea suferită de Soliman paşa, Mehmet al II-lea începe pregătirile în vederea unei noi campanii, a cărei conducere avea să o asume personal.

Victoria de la Vaslui a impus dintr-o dată Moldova printre factorii însemnați ai relațiilor internaționale în Europa Centrală şi Răsăriteană. Pregătit de îndelungatul efort al lui Ştefan de a realiza unitatea de acțiune a țării şi de a-i da în acelaşi timp o putere militară capabilă să înfrunte expansionismele rivale ale puterilor vecine, marele succes militar obținut de Moldova împotriva turcilor a silit, de acum înainte, statele angajate în confruntările din această regiune să o introducă în calculele lor. Țara care nu cu mult peste un secol în urmă se născuse modest la poalele Carpaților Răsăriteni a căpătat acum o dimensiune internațională nebănuită.

Domnul Moldovei se dovedise o personalitate politică prea pătrunzătoare pentru a nu înțelege că zdrobirea oştirii lui Soliman paşa nu putea fi decât o etapă a războiului hotărâtor angajat împotriva turcilor şi că o nouă campanie a sultanului era inevitabilă. Remarcabila sa ofensivă diplomatică, angajată îndată după izgonirea turcilor, a urmărit să dea un nou suflu coaliției antiotomane şi să antreneze noi forțe în luptă. Acum, pe drumul deschis de victoria a cărei veste s-a răspândit de îndată, soliile moldovene străbat Europa; în Polonia şi Ungaria, la Caffa, în lumea tătară, la Veneția şi la Roma, ele duceau buletinul de victorie şi, în acelaşi timp, avertismentul domnului Moldovei cu privire la noile primejdii iminente. Programul îndrăzneț al lui Ştefan, comunicat celor pe care încerca să-i câştige la lupta împotriva sultanului, preconiza o mare acțiune terestră şi navală de nimicire a puterii otomane.

Pentru a influența desfăşurările din Hanatul Crimeii, unde o luptă decisivă era în curs între facțiunea prootomană şi cea favorabilă puterilor creştine, Ştefan trimite un corp expediționar şi instaurează la conducerea principatului Mangup pe principele Alexandru, cumnatul său, înlăturându-l pe fratele acestuia, Isaico, dependent de Poarta otomană. Prin această acțiune, ca şi prin efortul concomitent de a atrage Caffa în lupta antiotomană, el s-a străduit să antreneze întreaga Crimee în lupta împotriva sultanului şi să consolideze alianța cu Uzun Hassan, cu care întreținea legături încă din anii anteriori.

Paralel s-au desfăşurat negocierile sale cu Polonia şi Ungaria; după ce a constatat încă o dată refuzul polon de a adera la coaliția antiotomană, Ştefan încheie alianță cu regele Ungariei, Matias Corvin (iulie 1475). Acceptând să coopereze cu Matias Corvin împotriva tuturor adversarilor săi,

din rândul cărora era însă exceptat regele Poloniei, Ştefan a limitat în fapt tratatul cu Ungaria la o alianță antiotomană. Vechile pretenții ale Regatului Ungar erau acum limitate la o suzeranitate nominală. Prin acest tratat, Ştefan a realizat o poziție echidistantă între Ungaria şi Polonia, asigurându-şi de fapt independența în raport cu ele.

Situația creată în Crimeea de conflictele din sânul hanatului tătăresc şi de intervenția lui Ştefan l-au silit pe Mehmet al II-lea să amâne campania din Moldova şi să îşi îndrepte în această direcție efortul militar. În iunie 1475, o mare flotă otomană a sosit la Caffa, care a capitulat după un asediu de câteva zile. Apoi, unul după altul, toate centrele creştine din Crimeea, inclusiv Mangupul, au fost cucerite de turci. Fapt şi mai grav, tătarii din Crimeea au intrat în dependența Porții.

Instalarea dominației otomane în regiunile nordice ale Mării Negre şi transformarea Hanatului Crimeii într-un stat vasal al Porții otomane a creat o situație strategică nouă, care a agravat considerabil poziția lui Ştefan în lupta sa împotriva colosului otoman. Observatorii străini ai evenimentelor din Europa Răsăriteană au înțeles de îndată gravitatea acestei noi situații. Ambasadorul ducelui de Milano la Veneția, informat de factorii de conducere ai Republicii venețiene cu privire la evenimentele din Marea Neagră, raporta: „Signoria consideră pierderea Caffei un fapt deosebit de însemnat şi grav, din pricina înțelegerii survenite între turci şi tătari.” Moldova era acum prinsă în cleştele alianței turco-tătare.

Țelul fixat de sultan noii campanii pe care a pregătit-o sistematic era de a elimina Moldova din coaliția forțelor antiotomane şi de a îndepărta primejdia care amenința securitatea imperiului său la Dunărea de Jos, pentru a putea relua apoi ofensiva împotriva Veneției şi a Ungariei.

Înțelegând caracterul decisiv al evenimentelor în curs de desfăşurare în Moldova pentru evoluția generală a războiului antiotoman, Senatul venețian a acreditat un ambasador pe lângă Ştefan, cu misiunea de a-l informa rapid şi precis asupra evenimentelor din această țară. În drum spre Moldova ambasadorul venețian trebuia să-l convingă pe regele Ungariei să intervină hotărât în ajutorul lui Ştefan: „Nu e nimeni - afirmă Senatul venețian în instrucțiunile sale - care să nu-nțeleagă cât de mult poate influența Ştefan desfăşurarea evenimentelor, atât într-un sens, cât şi într-altul.” La curtea papală, diplomația venețiană sprijinea în acelaşi timp argumentele prezentate de solii lui Ştefan, care cerea să fie subvenționat direct din fondul general colectat pentru cruciadă, nu prin intermediul regelui Ungariei. Afirmând răspicat autonomia acțiunii militare a Moldovei, solii lui Ştefan îşi încheiau expunerea cu o punere în gardă din partea domnului, care amintea aliaților săi că „dacă i se va da satisfacție şi va fi ajutat, va persevera în luptă şi se va opune straşnic turcului, fie împreună cu regele Ungariei, fie şi singur”; în caz contrar însă domnul îşi va rezerva întreaga libertate de acțiune. *Nicicând până atunci Moldova nu îşi făcuse auzit astfel glasul în sferele superioare ale diplomației europene.*

În vreme ce ambasadorul Veneției se îndrepta spre Moldova, pentru a îndeplini însemnatele sarcini care-i fuseseră încredințate de Senat, sultanul Mehmet al II-lea punea în mişcare (mai 1476) cea mai mare parte a forțelor sale terestre şi navale pentru a îngenunchea țara.

Din Adrianopol, unde se instalase cu câteva săptămâni în urmă, pentru a supraveghea concentrarea trupelor din Rumelia şi Anatolia, sultanul întră în campanie la 13 mai 1476, în fruntea unei armate ale cărei efective, evaluate de contemporani între 90.000 şi 150.000 de oameni, aveau să fie sporite de corpul de oaste al Țării Româneşti de aproximativ 10.000 - 12.000 de oameni.

În vreme ce marea armată otomană înainta lent spre Dunăre, tătarii din Crimeea au pătruns adânc în Moldova la ordinul sultanului, nimicind aşezările, robind şi jefuind populația. Acordând prioritate acestei primejdii, cea dintâi care s-a abătut asupra țării, Ştefan şi-a trimis oastea împotriva tătarilor; surprinşi pe drumul de înapoiere, pe când îşi mânau prada de oameni şi de animale, tătarii au fost înfrânți în cursul unei lupte în care mulți dintre ei şi-au pierdut viața. La fel de însemnat pentru evoluția generală a situației a fost faptul că, în vreme ce se aflau încă în Moldova, tătarii au fost rechemați în grabă de o ştafetă care le vestea că Hoarda de pe Volga năvălise în Crimeea. Inițiativele diplomatice ale Veneției şi ale lui Ştefan pe lângă Marea Hoardă fuseseră încununate de succes; deocamdată cel puțin, adică pe timpul campaniei lui Mehmet al II-lea în Moldova, tătarii din Crimeea erau scoşi din luptă, fapt care a dejucat în mare măsură planul strategic al sultanului.

În a doua jumătate a lunii iunie, oastea lui Mehmet al II-lea începea să treacă Dunărea, fără ca Ştefan să încerce să o oprească. Credincios tacticii tradiţionale, domnul s-a retras din faţa oştii invadatoare, lăsând-o să înainteze pe un teren pustiit şi pârjolit, hărţuită încontinuu de cete care îi surprindeau pe cei desprinşi de tabără, în ciuda tuturor dificultăţilor, marea oaste a sultanului înainta de-a lungul văii Şiretului; hotărât să o întâmpine şi să-i taie calea spre Suceava, Ştefan şi-a aşezat tabăra pe un platou înalt, pe valea Pârâului Alb, afluent al Moldovei, apărat de păduri şi de fortificaţiile construite în grabă din trunchiuri de copaci.

În chiar acest loc, care avea să fie botezat Războieni, Ştefan a încercat să oprească puhoiul otoman cu o oaste ale cărei efective, mult scăzute după ce ţăranii învoiţi de domn au plecat din tabără în satele care fuseseră atacate de tătari, nu depăşeau cu mult 10.000 de oameni. Din spatele întăriturii sale, în care era instalată şi artileria numeroasă de care dispunea, Ştefan a încercat o lovitură împotriva avangărzii turceşti condusă de Soliman paşa, în speranţa de a provoca derută în oastea duşmană, înainte ca aceasta să se fi aşezat în ordine de bătaie; dar, după un scurt interval de panică, Soliman a restabilit situaţia. Îndată sultanul a pornit atacul asupra fortificaţiei înăuntrul căreia se retrăseseră Ştefan cu ai săi.

Disproporţia numerică şi-a spus de data aceasta cuvântul. Covârşită de valurile succesive ale atacanţilor, mica oaste moldoveana a fost în cele din urmă înfrântă, în ciuda rezistenţei sale eroice, în cursul căreia a căzut o parte însemnată a elitei războinicilor ţării. Ştefan însuşi a comemorat evenimentul printr-o inscripţie murală în biserica construită din ordinul său în cinstea marii bătălii: „În zilele binecinstitorului şi de Hristos iubitorului domn, Io Ştefan voievod, din mila lui Dumnezeu domn al ţării Moldovei, fiul lui Bogdan voievod, în anul 6984 (=1476), iar al domniei sale anul 20 curgător, s-a ridicat puternicul Mehmet, împăratul turcesc, cu toate puterile sale răsăritene; şi încă şi Basarab voievod poreclit Laiotă a venit cu el, cu toată ţara sa băsărăbească. Şi au venit să prade şi să ia ţara Moldovei; şi au ajuns până aici, la locul numit Pârâu Alb. Şi noi, Ştefan voievod, şi cu fiul nostru Alexandru, am ieşit înaintea lor şi am făcut mare război cu ei, în luna iulie 26; şi, cu voia lui Dumnezeu, au fost înfrânţi creştinii de păgâni. Şi au căzut acolo mulţime mare de ostaşi ai Moldovei. Atunci şi tătarii au lovit ţara Moldovei din partea aceea.” Cu ce a putut salva din înfrângere, Ştefan s-a retras sub protecţia pădurii.

Pentru a supune ţara şi pentru a-i impune voinţa sa, sultanul mai avea de înfrânt o rezistenţă, cea a cetăţilor; aici însă efortul său militar avea să se împotmolească. Speranţa sa de a da o soluţie politică conflictului, în vederea căreia adusese un pretendent la domnie, s-a lovit de refuzul cetăţilor de a i se supune. La Suceava, la Hotin, la Cetatea Neamţului, ca şi mai înainte la Cetatea Albă şi Chilia, apărătorii şi-au făcut datoria. încercarea lui Mehmet al II-lea de a intra în stăpânirea cetăţilor prin negocieri sau acţiuni militare rapide a eşuat, iar pentru un asediu îndelungat sultanul nu mai avea timp; pe de o parte Ştefan, scăpat din luptă, îşi reconstituise o oaste care avea să numere 16.000 de oameni în momentul reluării acţiunii, iar pe de alta, trupele transilvane înaintau spre pasul Oituzului sub comanda voievodului Ştefan Báthory. Cum oastea sa, care începuse să fie decimată de epidemie şi era confruntată cu dificultăţi de aprovizionare din ce în ce mai mari, dădea semne de oboseală, a ordonat retragerea. Spre mijlocul lunii august, marea armată a lui Mehmet al II-lea, hărţuită de Ştefan, începea să se retragă fără a-şi fi atins ţelul. Moldova rezistase celei mai grele încercări prin care trecuse până atunci.

Preluând iniţiativa, Ştefan, împreună cu oastea trimisă în ajutor de regele Matias Corvin, intră în Ţara Românească, aducând-o încă o dată în tabăra puterilor creştine (noiembrie 1476).

Noul eşec răsunător suferit de sultan în Moldova a sporit şi mai mult în ochii Senatului veneţian însemnătatea lui Ştefan. Instrucţiuni categorice cereau ambasadorului acreditat pe lângă domnul Moldovei să ţină la curent conducerea Veneţiei asupra tuturor mişcărilor acestuia şi să-l însoţească în toate deplasările sale prin ţară: „Căci întrucât dacă stai permanent la Suceava sau în locurile cele mai apropiate de aceasta, cu greu vei putea face ceea ce este necesar şi nu vei fi în măsură să cunoşti evenimentele decât din auzite..., du-te în acele locuri unde vei putea fi încontinuu împreună cu acel prea ilustru Ştefan.” Atât de puternic devenise interesul Senatului pentru acţiunea lui Ştefan, încât a sfârşit prin a impune ambasadorului său să-l informeze zilnic asupra situaţiei: „Scrie în fiecare zi şi adu-ne la cunoştinţă orice mişcare şi întreaga stare a lucrurilor cu privire la

mijloacele şi puterea voievodului...” Veneția şi Moldova îşi coordonează acțiunea diplomatică în Răsărit, unde, de comun acord, se străduiesc să-i atragă pe tătarii de pe Volga în lupta antiotomană.

În primăvara anului 1477, Ştefan a trimis o mare ambasadă la Veneția şi la Roma, pentru a determina puterile creştine la o nouă acțiune antiotomană şi a scoate astfel războiul din impasul în care ajunsese după restaurarea puterii otomane asupra Țării Româneşti. Programul îndrăzneț al domnului, care preconiza recucerirea Caffei şi alungarea otomanilor din Crimeea, presupunea însă o acțiune generală a coaliției antiotomane, care nu s-a produs. Proiectul moldo-venețian de a-i folosi pe tătarii Marii Hoarde împotriva turcilor s-a izbit de rezistența Poloniei, care a refuzat să acorde tătarilor dreptul de a trece prin teritoriile ei. Ungaria s-a dezinteresat tot mai mult de lupta antiotomană, în vreme ce tătarii din Crimeea reintră şi ei sub autoritatea Porții, spre sfârşitul anului 1478. Pierzând încrederea într-o nouă acțiune, Veneția, asupra stăpânirilor căreia se exercita din nou presiunea otomană, capitulează (pacea turco-venețiană, ianuarie 1479). Izolat în fața sultanului, Ştefan începe şi el negocieri cu Poarta, care aveau să ducă la o întrerupere de scurtă durată a ostilităților moldo-otomane.

Statu-quo-ul realizat în raporturile dintre Moldova şi Imperiul otoman nu putea fi însă decât de scurtă durată. Ştefan ştia că puterea care cuprinsese principalele centre ale Mării Negre nu putea să lase în afara stăpânirilor ei Chilia şi Cetatea Albă. Încercând încă o dată să preîntâmpine o nouă ofensivă a turcilor, Ştefan reintră în luptă în 1481, în împrejurările create de expediția lui Mehmet al II-lea împotriva Rhodosului şi de criza internă şi externă acută prin care a trecut Imperiul otoman după moartea marelui sultan (mai 1481). Ştefan intră din nou în Țara Românească (iulie 1481) şi readuce, încă o dată, țara sub controlul său. Dar şi succesorul lui Mehmet, Baiazid al II-lea, a reuşit să domine factorii de dezagregare şi să restaureze puterea amenințată a imperiului. Ieşirea regelui Ungariei - prins mai adânc ca niciodată în lupta împotriva împăratului Frederic de Habsburg - din coaliția antiotomană (pacea turco-ungară din 1483) l-a lăsat pe Ştefan din nou izolat în fața Imperiului otoman. Folosind prilejul favorabil, Baiazid al II-lea porneşte o mare expediție terestră şi navală împotriva Chiliei şi Cetății Albe, pe care le cucereşte în vara anului 1484, cu concursul unei numeroase oşti tătare, sub conducerea hanului Mengli Ghirei. Cu aceasta, acțiunea de încorporare la Imperiul otoman a principalelor emporii ale Mării Negre era încheiată. Moldova era ruptă de legătura directă cu marea.

Cucerirea celor două cetăți de către turci a creat pentru Moldova o situație cu totul nouă, cu care Ştefan a trebuit în cele din urmă să se resemneze; nu însă fără a fi încercat în prealabil tot ce era cu putință pentru a redobândi pozițiile pierdute. Cum însă forțele sale erau insuficiente pentru a face față singure puterii coalizate a turcilor şi tătarilor din Crimeea, un sprijin extern era absolut necesar pentru ca încercarea de recuperare să aibă sorți de reuşită. întrucât în direcția Ungariei nu exista nici o perspectivă imediată de concurs, Ştefan a apelat la Polonia.

Polonia se menținuse constant în afara luptelor Moldovei cu Imperiul otoman; ea asistase impasibilă la cucerirea Caffei de către turci, la instaurarea puterii otomane în Crimeea şi la cele două campanii turceşti în Moldova. Acum însă primejdia pe care o reprezenta prezența militară a turcilor la gurile Dunării şi ale Nistrului şi perspectiva de a readuce Moldova sub suzeranitate polonă l-au determinat pe regele Cazimir să intre în acțiune împotriva Porții otomane. Nu însă fără a-l constrânge în prealabil pe Ştefan să accepte din nou varianta cea mai strictă a suzeranității polone. La Colomeea, la 15 septembrie 1485, Ştefan a prestat omagiul personal regelui Cazimir, ritual de la îndeplinirea căruia domnul Moldovei reuşise să se sustragă timp de aproape trei decenii, în ciuda puternicei presiuni polone. Invazia otomană din 1484-1485 a readus aşadar Moldova la regimul de dependență vasalică riguroasă - înscris în textul omagiului - de care Ştefan reuşise în trecut să-şi emancipeze progresiv țara.

Concursul militar polon i-a permis lui Ştefan să-i alunge pe turci, care înaintaseră până la Suceava în speranța de a-l instaura în domnie pe pretendentul adus cu ei. Dar recucerirea celor două cetăți pontice presupunea un efort militar de mari proporții pe care Polonia nu s-a arătat dispusă să-l întreprindă. De altminteri, preocupări externe mai grave în ierarhia intereselor polone l-au determinat pe regele Cazimir să înceapă încă din 1486 negocierile cu Poarta otomană. Trei ani mai

târziu, pacea turco-polonă era încheiată (1489). Ştefan însuşi s-a resemnat să negocieze cu Poarta şi a acceptat în cele din urmă să încheie pacea şi să plătească din nou tributul. O ultimă oară avea să încerce, în anii 1500-1502, să recâştige cetăţile Chilia şi Cetatea Albă, în cadrul unei mari coaliţii europene, care însă în cea mai mare parte a rămas în stadiul intenţiilor.

Eşecul coaliţiei antiotomane l-a determinat pe domn să negocieze din nou pacea cu turcii, pe care a încadrat-o apoi în reglementarea de ansamblu a relaţiilor dintre Ungaria şi Imperiul otoman (1503).

Cu această ultimă încercare, marea acţiune antiotomană a lui Ştefan s-a încheiat. Dacă recucerirea celor două cetăţi s-a dovedit imposibilă în raportul de forţe existent între Imperiul otoman şi Moldova, prin rezistenţa sa eroică şi de lungă durată, Ştefan a reuşit să asigure ţării sale statutul cel mai favorabil cu putinţă în raport cu Poarta.

APOGEUL

Statornicirea stăpânirii otomane la gurile Dunării a creat o nouă situaţie internaţională la care Ştefan a fost silit să adapteze politica externă a Moldovei. Cea dintâi preocupare a domnului după încheierea păcii cu turcii a fost aceea de a consolida poziţia Moldovei faţă de Imperiul otoman printr-o alianţă mai eficientă decât se dovedise cea stabilită cu Polonia în 1485. Legătura cu Ungaria, în ciuda decepţiilor trecute, era totuşi un scut mai puternic faţă de un eventual nou asalt al islamului. Ştefan restabileşte aşadar alianţa încheiată în 1475 şi desfăcută în 1485, obţinând în schimb din partea lui Matias Corvin, cu titlul de feud, două cetăţi în Transilvania - Ciceiul şi Cetatea de Baltă - cu domeniile înconjurătoare, pe care domnul Moldovei le va extinde sistematic până la sfârşitul zilelor sale, prin noi achiziţii. Cum încă dinainte şi secuii intraseră sub ascultarea sa, el şi-a asigurat o puternică influenţă în ţara vecină, influenţă care avea să se manifeste din plin în timpul luptei pentru succesiunea tronului deschisă de moartea prematură a lui Matias Corvin (1490).

Ajuns acum la culmea prestigiului său internaţional, Ştefan este simultan solicitat de principalii concurenţi la tronul vacant: Maximilian I de Habsburg, Ioan Albert, moştenitor prezumptiv al tronului polon, şi fratele acestuia, Vladislav Jagiello, regele Boemiei. Socotind sosită pentru Habsburgi clipa mult aşteptată a dobândirii coroanei ungare, Maximilian I recomandă stărilor privilegiate din Transilvania să se închine lui Ştefan, pe care îl declară reprezentant al intereselor sale. În numele lui Ioan Albert, sfetnicul acestuia, umanistul Fillipo Buonaccorsi Callimachus, îi cere lui Ştefan sprijin pecuniar şi militar pentru proiectata acţiune în Ungaria: „Moştenitorul tronului salută pe înălţimea Voastră a cărei sănătate şi prosperitate îl preocupă nu mai puţin decât a sa însăşi. Îi comunică apoi că de când a luat cunoştinţă despre împrejurările acestei lumi, a aflat multe despre Virtutea Voastră şi de aceea a dorit întotdeauna să stabilească cu Luminăţia Voastră prietenie puternică şi trainică...” Dar eventualitatea unirii celor două regate - polon şi ungar - sub o conducere unică era o perspectivă prea primejdioasă pentru Moldova şi pentru politica sa de independenţă, pentru ca Ştefan să accepte oferta de colaborare cu Ioan Albert. Domnul Moldovei nu numai că a refuzat concursul solicitat, altminteri în termeni atât de măgulitori, de moştenitorul coroanei polone, dar a şi acţionat hotărât pentru a împiedica realizarea planului acestuia. În cele din urmă, Ştefan s-a raliat celui de-al treilea candidat, Vladislav Jagiello, care se angajase, în cursul negocierilor prealabile alegerii sale ca rege, să respecte raporturile stabilite între Ungaria şi Moldova.

Consecvent cu hotărârea adoptată de a împiedica uniunea personală între Ungaria şi Polonia, Ştefan iniţiază în cursul anului 1490 operaţii militare în sudul Poloniei; în acelaşi timp el anexează Pocuţia, vechi obiect de litigiu între Polonia şi Moldova, care avea să greveze până la moartea domnului legăturile sale cu regatul vecin. Acţiunea militară întreprinsă de Ştefan a avut în primul rând rostul de a-i crea dificultăţi lui Ioan Albert, care nu renunţase la gândul de a câştiga prin forţa armelor coroana ungară; ea a deschis în acelaşi timp ultima mare etapă a politicii externe a lui Ştefan, care s-a înscris acum pe o orbită cu totul nouă.

Lupta lui Ştefan pentru a împiedica constituirea unui mare bloc politic sub hegemonie polonă în Europa Central-Răsăriteană şi litigiul său teritorial cu Polonia l-au pus fireşte în legătură cu puterile ostile acesteia, în primul rând cu Marele Cnezat al Moscovei şi cu Hanatul Crimeii, cu care a încheiat tratate de alianţă. Pentru marele cneaz al Moscovei, Ivan al III-lea (1462-1505), angajat într-un masiv efort de recuperare a teritoriilor ruse aflate sub stăpânire lituaniană, Moldova lui Ştefan a constituit principalul sprijin extern. O puternică comuniune de interese s-a aflat la originea unei strânse alianţe, ale cărei baze fuseseră puse încă dinainte prin legătura matrimonială stabilită între fiul lui Ivan al III-lea şi fiica lui Ştefan. Neîntrerupt solii moldovene erau îndreptate spre Moscova, în timp ce trimişii marelui cneaz soseau la Suceava pentru a coordona acţiunile militare şi politice ale celor două state şi, în acelaşi timp, pentru a le pune de acord cu cele ale Hanatului Crimeii, prin teritoriul căruia de altminteri circulau mesagerii într-o direcţie şi în cealaltă. Presiunea exercitată concomitent asupra Poloniei şi Lituaniei de către Marele Cnezat al Moscovei şi Moldova a permis ca Ivan al III-lea să înregistreze mari succese şi să încheie pacea cu Lituania în condiţii extrem de avantajoase (februarie 1494).

Ioan Albert, devenit rege în 1492, hotărăşte să folosească răgazul pe care i l-a oferit pacea cu Moscova pentru a readuce Moldova sub control polon şi pentru a restaura influenţa regatului la Dunărea de Jos şi Marea Neagră.

În concepţia regelui Poloniei, readucerea în ascultare a Moldovei nu avea să fie decât prima etapă a unui program mai ambiţios, care urmărea să înlăture dominaţia otomană în nordul Mării Negre şi să desfacă primejdioasa alianţă turco-tătară. Pus în aplicare câţiva ani mai târziu, proiectul regelui polon avea să fie ultima mare încercare a Poloniei, până la sfârşitul secolului al XVI-lea, de a înlătura primejdia grea care apăsa asupra regatului în urma instalării turcilor la Chilia, Cetatea Albă şi în Crimeea.

Fig. 9. — Ioan Albert (1492–1501).

La rândul ei, acţiunea antiotomană a lui Ioan Albert făcea parte dintr-un program politic mult mai larg, strâns legat de încercarea Regatului francez de a relansa cruciada împotriva turcilor. Contactele frecvente ale diplomaţiei franceze şi polone în această vreme au fost expresia încercării de coordonare a celor două acţiuni într-un nou efort de a-i înlătura pe turci din Europa.

Pregătirea diplomatică a acţiunii a început încă în cursul anului 1494, aşadar îndată după încheierea păcii cu Moscova. Cei cinci fraţi Jagielloni, fiii regelui Cazimir, reuniţi la Levocea din iniţiativa lui Ioan Albert, au discutat posibilitatea unei mari campanii antiotomane. Dar hotărârea regelui polon, manifestată categoric în timpul reuniunii, de a aduce în prealabil Moldova sub controlul său şi chiar de a-l instaura la conducerea acesteia pe Sigismund, cel mai tânăr dintre fraţii săi, a redeschis brusc vechea rivalitate polono-ungară. În ciuda opoziţiei ungare faţă de o acţiune care tindea să reinstaureze suzeranitatea polonă asupra Moldovei, Ioan Albert a început pregătirile militare.

Avertizat asupra primejdiei unei confruntări directe şi de mari proporţii cu Polonia, Ştefan a iniţiat la rându-i o intensă acţiune diplomatică pentru a preveni campania regelui Ioan Albert şi, în eventualitatea eşecului acestei încercări, pentru a constitui un cât mai larg front antipolon.

Timp de trei ani, din 1494 până în 1496, Ştefan a încercat cu mijloacele diplomaţiei să-l convingă pe Ioan Albert să renunţe la încercarea de a readuce Moldova sub control polon. Schimbul intens de solii dintre domn şi marele duce al Lituaniei, Alexandru, fratele lui Ioan Albert, a urmărit să-l determine pe regele polon să abandoneze proiectul său privitor la Moldova sau măcar să disocieze Marele Ducat lituanian de la acţiunea proiectată. Dar hotărârea lui Ioan Albert era irevocabilă şi în august 1497, sub conducerea regelui însuşi, o mare armată polonă a intrat în Moldova. Dezvăluindu-şi numai în ultima clipă ţelul final, Ioan Albert se îndreaptă spre capitala Moldovei şi nu spre Chilia şi Cetatea Albă, cum anunţase în prealabil.

În ciuda impunătoarei forțe pe care o adusese în Moldova, Ioan Albert nu şi-a putut atinge țelul; cetatea Suceava, o dată cu cucerirea căreia regele spera să pună capăt rezistenței țării (asediul a început la 26 septembrie 1497), a rezistat cu îndârjire, lăsând timp lui Ştefan să hărțuiască oastea asediatoare şi chiar s-o izoleze, tăindu-i legătura cu Polonia şi posibilitățile de aprovizionare. Sosirea în ajutorul lui Ştefan a unui corp de oaste transilvan şi a unor unități turceşti l-a silit în cele din urmă pe Ioan Albert să ridice asediul (16 octombrie 1497) şi să încheie armistițiu cu Ştefan. La înapoiere însă, oastea polonă, care nu respectase obligația asumată prin armistițiu de a se înapoia pe drumul pe care venise, a fost atacată de Ştefan şi a suferit o gravă înfrângere la Codrul Cozminului (26 octombrie 1497); o mare parte a şleahtei polone şi-a găsit aici sfârşitul. Ostilitățile între Moldova şi Polonia au luat capăt abia peste doi ani, o dată cu pacea încheiată între cele două țări.

Tratatul de pace încheiat de Moldova şi Regatul polon în iulie 1499 a consfințit înfrângerea polonă şi a pus în locul aspirațiilor lui Ioan Albert la hegemonia asupra Moldovei un raport paritar care prevedea şi eventualitatea unei acțiuni antiotomane comune. Vechea suzeranitate polonă, care în trecut îngrădise libertatea de acțiune externă a Moldovei şi pe care Ioan Albert a încercat să o restaureze în 1497, era astfel definitiv înlăturată. Conducerea statului ungar, care, din faza premergătoare armistițiului şi până la încheierea păcii, a mediat între Polonia şi Moldova, recunoştea la rându-i libertatea de hotărâre a lui Ştefan în politica externă. Textul proiectului de pace şi de reglementare a diferendelor polono-ungare redactat la curtea ungară şi trimis regelui polon cuprindea următoarea adnotație semnificativă: „Aceste articole se consideră a fi încheiate în măsura în care cele care îl privesc pe voievod, însuşi voievodul Moldovei le va accepta. Vladislav rege a subscris cu mână proprie.” Regele Vladislav înțelesese aşadar că vremea în care Moldovei îi puteau fi impuse din afară clauze potrivnice intereselor ei trecuse de mult.

La capătul unei îndelungate lupte, Ştefan reuşise să transforme vechile raporturi de vasalitate ale Moldovei cu Ungaria şi Polonia în relații de egalitate. Codrul Cozminului a anulat aşadar definitiv vechea dependență de Polonia, tot astfel cum lupta de la Baia pusese capăt definitiv vechii dependențe față de Ungaria.